

סדק

לגבי התצלומים, שררה הפקרות קיצונית. כדי להדגים, למשל, זוג זקנים קורן מאר שר, בקבלו את קצבתו מהביטוח הלאומי, הופקעה תמונת זוג מיסיונרים. המסתכל חד העין אף יכול להבחין בספר הברית החדשה בידי הזקנה.

113 דונם של כשולון

רב כל נלקח מראש בחשבון הסופי של התערוכה. הכל, פרט לכשולון. את מקור מה של התערוכה קבעו בירושלים, משום שהיא בירת ישראל. העובדה שירושלים היא עיר מרוחקת, שאינה מושכת, מסיבות מוצי דקות או בלתי-מוצדקות, את לב המוני המדינה אליה, שאינה נמצאת במרכז הארץ ושהגישה אליה מרוב חלקי המדינה קשה — כל אלה לא העלו ולא הורידו בעיני ראשי חזרת העשור. אלה טענו באחת: "התערוכה תיבנה בירושלים. בנייני האומה" במקום לבנות את בנייני האומה עצמם, ולשים אחת ולתמיד קץ למראה המכוער של חורבה זו, ניגשו ראשי העשור לבנות את התערוכה, ביצילם של הבניינים הבלתי-גמורים.

כדי לעשות רושם ולבנות את דעתו מן המציאות במספרי-ענק שלרבים מהם אין שחר, נתקבלה גם החלטה נוספת: "זו תהיה תערוכת-ענק". בקבעם שהתערוכה תשתרע על 113 דונם, קבעו גם את היקפו של הכשולון. היה זה כשולון ענק.

הגורם השלישי, להצלחה או לכשולון: התקציב. לא היתה כל אפשרות להגדילו. כוחם של מאיר וויסנאל, טני קולק ועוזריהם, שנכנעו לתביעתו הפסקנית של ביגיי לקיים את התערוכה בירושלים, לא עמד להם כבואם לתבוע הגדלת התקציב. שני מיליון הלירות שהוקצבו מלכתחילה הספיקו בקושי לעריכת התערוכה בהיקף ובשטח מצומצמים. עתה, משהוכרע על שטח-ענק, צריך היה למלא את הכמות על חשבון האיכות. שום גס לא יכול היה להציל תערוכה המפוזרת על פני עשרות דונם, השוכנת במקום גיאוגרפי בלתי-נוח ושנוסף לכך חסר לה תקציב. אפילו יצחק רול, הנחשב למומחה בהא הידיעה לתערוכות וליירדים בישראל ושלוכותו נרשמה גם הצלחתה של תערוכת התעשייה התיאטרית ב-1956, לא יכול היה לער את הצלחתה משרולו. כשהוא מצוייד במילגה של האר"ם להשתלמות בהקמת וניהול תערוכות וירידיים, יצא רול לסיור לימודי ב-11 ארצות, מיד אחרי שקיבל את המינוי הרשמי מקולק ומעוזריו שנשארו (ומנית) בישראל, כדי לארגן וליוזם את חלקה "הפרוגרמאטי" של התערוכה.

נציג המשמרה יועץ

ספר התערוכה מחכים במידה רבה. ממנו אפשר ללמוד כי במדור "אומה עתיקה חדשה", עסק בהכנת הפרוגרמה 17 חברי "ועדת-יעוץ", שמהם רק שלושה הם אנשים העוסקים במדע ההיסטוריה, הסוציולוגיה או מדעים קרובים. לעומת זאת, הוקדשו כסאות רבים לשימושם של חברים משורשיהם ב"ועדת היעוץ" של מדור זה: נציגי משרד-החוק, משרד-הבטחון, משרד-ראשי-הממשלה, משרד-הפנים, המטה הארצי של המשמרה ולא פחות משני נציגים של הסוכנות היהודית ושני נציגים לקרן הקיימת ולקרן היסוד. התוצאות ניכרות לעין. שולטים בתערוכה סמלים וסמליסמלים כמו אלה המסמלים, לדעת רועי הרוחניים של המדור, את הערך "קורת-גג": פסל הפוך על ראשו, שספר התערוכה מסביר את חלקיו כגב הצמיד וכן הוד הסמורה — מדרכת התעסוקה, לשכונת ויסותה ושאר כל בעיותיה. משמאל — גגות הפוכים על צדם. ראשון שבהם — שיכוני ימים "עברו..."

בשאר המדורים אין המצב טוב יותר. בחלק מהם מאפשרת סקירה בשמות המוסדות המרכיבים את "ועדת היעוץ", ליהיכח היכן טמון סוד הכשולון: ועדת מדור-הבריאות כוללת בתוכה שלשה נציגים של מנכ"ל התוצאה: המדור הפך לביתן פרסומת בלעדית כמעט של מוסד חשוב זה. לועדת-היעוץ של "מדור החינוך והתרבות" לא מונה נציגיהם של אגודת הספרים ושל הסתדרות המורים, כשם שלא היה בה מקום לבאי-כוחם של התיאטרונים הישראליים. לא נעדרו ממנה נציג קול-ציון לגולה ושני נציגים של משרד העבודה. התוצאה: אולם ענק עם קירות-ביטון מכוערים וחשופים, אשר ששה לוחות מחלקים את חללו ומספרים בלשון מספרים לא-מדוייקים על "הפסיקה הראשונה: זיוון חובה (רשות ליהרג על דבר-תורה אם רצונו בכך)" ראשי חזק ("חינוך בצה"ל: חשוב, דע, ההחזק"; הדוכן "תמרוני-מוכר: עתונים, שבדומה לאכילס אינם משיגים את צב המון לעולם...")

גם ההרכב המדור אך המגמתי מאד לא היה תורם תרומה כה נכבדה לכשולון התיכני, נון, אילו שלחו המוסדות המיוצגים בוועדות השונות אנשים בעלי משקל וסמכות לוועדות אלה. אולם נראה שהמוסדות דאגו רק לשמירת הכסא ושארם להבטיח ששםם לא יקופח ברשימת המוצגים. למטרה זו הספיקו בהחלט פקידים ממדרגה שניה ושלישית, שהבנתם בעיני התערוכה או נושאה היתה קרובה, לעתים קרובות, לאפט.

התוצאה היתה בלתי נמוצעת. המוצגים, התמונות, הדגמים המעטים ולוחות המספרים שאושרו להצגה, היו פרי המאבק בין קבוצות-לחץ במקום פרי מאמץ, תכנון ומחשבה משותפים. על הבעיות שהתעוררו כתוצאה מכך סיכרו המבצעים עצמם: "ארבע פעמים החזיר רן את התכניות", טענו עובדי מדור הבריאות. "שלוש פעמים קיצצו בתכנית, ואת הקיצוץ ה" אחרון קיבלנו שבועיים לפני הפתיחה!" התלוננו אדריכלי מדור "פנינו לעתיד". המראה אחרי הקיצוץ האחרון: אולם ענקי ריק, שפרט לשלט "פנינו לעתיד" מוצג בו רק מוצג אחד ויחיד — תמונתו העצומה והאבסטרקטית לחלוטין של הציר אסל. אך לא תוכנו — דוגמה אפיינית אחרת הוא ביתן צה"ל, שצורתו החיצונית — כן לא תוכנו — מושכת את תשומת לב המבקרים. ביתן צה"ל נפתח לביקור הקהל שבועיים אחרי הפתיחה הרשמית של התערוכה. התוכניות להקמתו עוכבו זמן ממושך במשרד-הבטחון, ומבקרים נרגשים הוחלפו בין משרד זה למשרד ראש הממשלה. לבסוף הוקם הביתן בחפזון, צופני בעלי הרצון הטוב ביותר, אינם יכולים להבין מה בדיוק רצו לימר להם מתכנייהן ובוניהן של מפות-המבצעים הגדולות המונחות בביתן, שאינן די חיות



תצלומי ענף, רעיונות גוד

היו את עיקר מוצגיה של תערוכת העשור. במדור הלאומי נתלתה תמונת-ענק מצוינת זו, שבאה לסמל את הדור הצעיר והמבטיח של

המדינה הצעירה. אך פרט לצילומים ולמספרים חסרי-משמעות, לא היה כיסוי רעיוני נוסף לתערוכה. כמו בתערוכת תמונות מקרית, חסרת כל רעיון מרכזי מדי, עברו הצופים מתמונה לתמונה ומי דיאגרמה לדיאגרמה, השתעממו תוך כדי אנחה, הלפו עליתן בחסר.

כדי להוסיף משהו לאורח, ולא די מעניינות כדי להוסיף משהו לקצין. הביתן מאכזב שטחו, ביחס לתערוכה כולה או לביתנים אחרים, כמעט אפס. היוצא ממנו, חושב הארץ או תושב חוץ, יוצא בהרגשה כי צה"ל הוא יחידת מילואים קטנה ובלתי-יחשובה, המיוצגת בחסד ולא בוכות.

מחירים כפולים לקצב מוגבר

ריפנא, קולק ורוד חשבו שבמקור התערוכה הממוצע של ישראל ישתמש בהכרתו הלאומית, שכבר חונכה במבול של תערוכות שקדמו לתערוכת-העשור, ויאמר לעצמו: "אם ההר אינו בא למוחמד, יבוא מוחמד אל ההר", יטול את ילדיו, ישכנע את אשתו ויסע לירושלים.

הם טעו. התערוכה לא באה אל המבקרים בה, המבקרים לא באו אליה. אך אפילו היו רבבות מבקרים נוהרים לתערוכה כשם שעשו זאת לתערוכות הנשק שנערכה אחרי מבצע סיני, לתערוכת התעשייה שנערכה לפניו, לתערוכת כיבוש השממה או האטום לצרכי שלום או לתערוכות פרי הדר, היו מבקרים אלה מתאכזבים מרה. לתוכן העלוב נוספו תקלות ארגוניות חמורות. בשבועות הראשונים התבטאו במאמצי בנייה בלתי-גמורים. במועד מאוחר יותר באו לידי ביטוי באחזקה בלתי-תוכננת ובמשק מנהלתי בלתי-יעיל.

תשעה מיליון לירות חלמו נביאי העשור לגרוף מן התערוכה, ששני מיליון לירות הושקעו רישמית בבנייה. אולם המהומה הרבתי ששררה בתכנון ואחרי-כך בביצוע, אי-הסדר הגורא המונע כל אחזקה ראויה לשמה, הפכו את הקערה על פיה. כשלכל אלה נוסף גם הכשולן הגדול בענף המסחרי של התערוכה, כשהתברר הגדולות והחשובות של ישראל סרבו להשתתף בה, היה הכשולן מוחלט ובלתי-ייתן לתיקון.

גם המארגן המוכשר ביותר לא יכול היה להתגבר על המהומה הבלתי-פוסקת שהביאה למצב זה. הנבואות השחורות של אלה שהתנגדו לקביעת מקום התערוכה בירושלים התגשמו כולן עד אחר: חומרי הבנין, הקישוט, לוחות הלבדים או המאוויט להם היו זקוקים, לא הגיעו בזמן הדרוש. הפועלים סירבו לעבוד שעות נוספות בגלל שיעורי מס-ההכנסה שזוכו מהם, הקבלנים ניצלו את ההזדמנות ודרשו מחירים מופקעים.

הזמן דחק. נהיה הכרח לסיים את העבודה לפחות למראית עין. המנהלים נאלצו לקצץ בתכניות. כביש הגישה לאגף המסקי הפך מכביש אספלט לשביל חצץ, גשר-ענק שעמד להיבנות מעל לרחוב יפו כדי למנוע תאונות דרכים בכניסה לתערוכה, נמחק מן התכנית במקום גינות שעמדו להגיע שלמות מן החוץ לפי התוכנית. הופיעו עציצים בודדים רחבת הרשא המבוססת לפיקניקים פינתה את מקומה לפינה דחוקה עם כמה ספסלים כשהתקרב מועד פתיחתה של התערוכה, התעצם מסע הקיצוצים. מבלי לבזה את אפילו לקחת בחשבון את המראה החיצוני של האולמות והמדורים, דיללו המארגנים את המוצגים, השאירו שטחים שלמים ריקים לגמרי, פסחו על ביצוע קטעים שלמים בתוכנית הראשונית ופתחו את שערי התערוכה לזרם הקהל הדליל, כשעשרות פועלים עדיין שקועים, ברוב המקרים, במחצית עבודתם.

החורבות נשארו חרבות

רתכן כי הסיבה המכרעת לקביעת חורבות בנייני האומה במקום עריכתה של תערוכה העשור היתה הטענה, כי בחלק מספרי-התערוכה אפשר יהיה לקדם את השלמתם של גושי הבטון החשופים הניצבים כבר שנים אחרות כאבן שאין לה הופכין. הנהלת התערוכה וראשי ועדת-העשור טענו גם כי חלק גדול מן ההשקעות בתערוכה הן השקעות-קבע. שתמשנה לתערוכות הבאות, בין השקעות-הקבע נכללו כל אלה שנעשו בבנין — ריצוף הרחבה, גיירה, משטחי-הציון, אינסטלציה וחבורי חשמל.

עתה נתגלה כי חלק גדול "מהשקעות-הקבע" הן השקעות זמניות בהחלט. הדוגמה הבולטת ביותר היא הבנין עצמו. תכנית השלמתם של בנייני האומה כוללת את גמר בנינו ושיפוץ של האולם המרכזי, ציפוי הבנין בשיש וגמר חלונות החזית. הבנין עצמו היה צריך לבנות גם להוציא בלתי-גמור מבפנים, והיה עתיד להתכסות עוד זמן רב בכיסויי ביד לקראת כל מרחב חגיגי הנערך בין כתליו.

אך משנסתיים זינוג החלונות, התברר לאדריכל זאב רכטר כי האפקט של חלונות בעלי מסגרות עבות של בטון מוצפה, ייצור תמונה בלתי-נעימה לעין ונוגדת כל מראה אסתטי: העמודים עליהם נשענת חזית הבנין דמו לכרעי תרנגולת. צורתם הדקיקה של העמודים בלטה כשהוחלט לצפותם בלוחות שיש שחור. לכן פקד רכטר להרחיב את העמודים.

אך הקבלן שנגש לצפות את העמודים, המומבטים עמד בפני בעיה חדשה ומוזרה: (המשך בעמוד 14)